

KAZAK KÜLTÜRÜNDEKİ ATA-BABA-OĞUL DÜŞÜNCSİNİN ATASÖZLERİNE YANSIMASI

D. Eren

магистр, Сүлейман Демирел университеті, Алматы қ., Қазақстан

Atasözleri her dilde varolan kalıplardır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te: "Atasözleri, uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş kalıplaşmış ifadelerdir" diye tanımlanır [1-155]. En sık rastladığımız tabirle söyleyeni belli olmayan kısa ve anlamlı sözlerdir. Atasözleri yaşamın her alanı ile ilgili tecrübeleri tarihin süzgecinden geçirerek bu güne kadar getirmiştir.

Bir dildeki kavramlar, çeşitli atasözleri, deyimler incelenirse kimi alanlardaki öğelerin diğerlerine oranla kabarık olduğu ortaya çıkar. Nasılkı Göktürk abidelerindeki Kağan ve savaşmakla ilgili sözlerin çokluğu o dönem Türklerin savaşlarla dolu bir dönem yaşadığını ifade ederse, Kazak kültüründeki ata-baba-oğul düşüncelerini anlatan atasözlerin çokluğu da Kazak halkının bu konuya verdiği ehemmiyeti gösterir. Yüzün üzerinde bu konuyu işleyen atasözünün olması bunun kesin bir kanıtıdır.

Prof.Dr. Doğan Aksan: "Bilindiği gibi insanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan atasözleri dünyanın her dilinde vardır; çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen sözlerdir. Her ulusun kendi deneyimiyle, bilgeliği ile oluşturduğu atasözleri bir dilbirliğinin dünya görüşünü, yaşayış biçimini yansıttığı gibi o toplumun kültür tarihiyle ilgili, önemli ipuçlarını da verir" der [2-362]. Yani atasözleri hem dil yapısını hem de kültürü içiçe barındırır diyebiliriz. Bir dilde atla ilgili atasözlerinin çokluğu o millette atın büyük bir işlevi olduğunu gösterdiği gibi, erkek düşüncesiyle ilgili atasözleri de o milletin o konuya olan bakış açısını dile getirir. Her ulusun kendine has atasözleri vardır. Bir ulusun geçmişten gelen tecrübelerini bu güne aktaran en önemli dil öğelerinden biri de atasözleridir.

Kazaklar göçmen bir halktır. Bütün göçmenlerde olduğu gibi Kazaklarda da erkek olmak ya da erkek çocuk sahibi olmak çok önemlidir. Çünkü göçmen toplumlarda erkeğe düşen görev çoktur. Yaşam koşulları ister istemez erkeği ön plana çıkartır. Bu sebeple göçmen bir millet olan Kazaklarda ata, baba ve erkek çocuk çok önemlidir. Bu değeri atasözlerinde de görmek mümkündür.

Birinci olarak ata konusunu ele alırsak, Kazaklarda ata mukamevet abidesidir, diyebiliriz.

"Ata askar taw-ana sarqılmas bulak" [3-51] atasözü atayı haşmetli bir dağa benzetmiştir. Yani ata ulu ve yüksektir. Erişilmesi zordur. Bazen haşmetiyle korkutur, bazen sığınılacak yer olur. Aynı zamanda gücün sembolüdür. "Ata-balanın qorganı"[3-53] yani ata çocuğun kalesidir, onu korur kollar manası verir. Bu atasözü de bir öncekiyle yakın bir mana vermektedir.

"Atana ne kılsan, aldına sol keler" [3-55] atasözünde de atasına hürmet etmeyenin hürmet görmeyeceğini anlatan bir atasözüdür. Aynı zamanda Kazak kültüründe ataya saygı göstermek gerektiğini, ondan hayır duası almanın önemini de gösterir. Yine "Atadan-bata" [3-55] atasözü de atadan hayır duası almak gerektiğini gösren başka bir örnektir. "Ata-anandı kurmettesen, sen de sonday iygilik körenin" [3-52] atasözü de hürmetin önemini göstermektedir. Atana gösterdiğin hürmet derecesinde hürmet göreceğin ifade edilmektedir.

"Atalar sözi -akıldın közi" [4-204] ataların tecrübelerine ehemmiyet vermek gerektiğini anlatır. "Atalı söz-akılga köz" [4-204] de başka varyantıdır. "Atalı sözge arsız javap kayırar, aq pen kanını şındıq ayırar." [3-52] atasözü ataların sözüne cevap verilmemesi, karşı çıkılmaması gerektiğini, cevap vereceklerin ancak arsız olabileceklerini anlatır.

"Atanın ekken ağaşı urpakqa saya" [3-55] atanın diktiği ağacın çocuğa gölge olacağı yani atalarının çocuklarını düşünerek çalıştıklarını anlatır.

"Atası juwan kamşı ustap biy bop kelgen-atası kedey, kamşı astında iy bop kelgen" [3-55] atasözü çocuğun toplumda atasının fakir veya zengin olmasına göre değer alacağını gösterir. Çocuğun bey ya da köle olması atasının meşhur ya da fakir olmasıyla ilgili olduğu belirtilmiştir. "Atası juvannın auzı qarıs" [3-55]. Bu atasözü de atası meşhur olanın ağız bir karış der. Yani atanın namı çocuğa mirastır.

"Atası jer jırta bilmegennin balası tuqım sebe bilmes" [3-56] atasözü eğitimin ata tarafından verildiğini gösterir. Eğer ata toprak sürmezse çocuk ta tohum ekemez denilmektedir.

"Atasız uldm awzı ülken" [4-204] bu da terbiye ile ilgili bir atasözüdür. Atasız oğlun ağız bozuktur. Yani terbiyeyi veren atadır manasındadır.

Yukarıda bahsettiğimiz atasözlerinde Kazak milletinin ataya verdiği önem net olarak gözükmektedir. Ata saygı duyulması gereken, tecrübelerinden faydalanan, hayır duası alınan, çocuğa terbiye veren bir aile büyüğü olarak karşımıza çıkar. Yeri geldiğinde dağ gibi olur. Onun gücü kuvveti

sayesinde evlat bugün kendine yer bulur. Atanın sözü tartışmaya açık değildir, çünkü sözü tecrübeye dayanır. Aynı zamanda aklın sözüdür.

Hasan Oraltay, Kazakların anne-babaya verdiği ehemmiyeti şu şekilde ifade etmektedir: “ Kazak kültürüne göre, insan hayatta kaybettiği şeyleri bulabilir, fakat anne-babayı kaybederse bulamaz” [5-40]. Kazak kültüründe baba da ata kadar değer verilen bir aile büyüğüdür.

”Jaksı ake balasına jüz jıl azık” [4-209] atasözü iyi bir babanın çocuğuna en az yüz yıl faydalı olacağını anlatır.

“Uldın uyatı akege, kızdın uyatı anaga” [4-558]. Erkek çocuğun babaya benzeyeceğini betirir. Bu benzerlik dış görünüşten ziyade karakter benzemesi, terbiye benzemesi, kısaca davranıştaki benzerlik diyediliriz.

“Aken ölse de akenin közin körgen ölmesin” [3-238]. Burada da baban ölsede onu tanıyan ölmesin, yani babanın dostları çocuğa da dost olur denilmektedir.

Yine “Akesin sıylamagan kisini balası sıylamaydı” [3-70]. Babasına saygı göstermeyen kişinin ileride çocukları tarafından saygı göremeyeceğini net bir dille ifade etmiştir.

Yukarıdaki örnekleri artırmak mümkün, fakat baba da ata ile aynı değer ve saygıyı gördüğü için kısaca belirtmeyi uygun buldum. Baba ve ata, atasözlerinde içiçe girmiş durumdadır. Ata sadece büyük babaları değil bizden büyük olan babayı da içine almıştır. Söylendiği duruma göre ata sözünden baba manası da çıkarılabilir.

Erkek çocuk Kazak kültüründe çok önemlidir. Kazaklar da yedi atayı bilme geleneği vardır. Yeni doğan erkek çocuğun ismi şecereye eklenir. Bu şecere babadan oğula miras olarak geçer. Bazen de sülalenin en büyüğünün evinde kalır.

“Pulsız bolsan da ulsız bolma; ul tuganda kün tuwar” [3-312] atasözü parasız olsanda oğulsuz olma, erkek çocuk doğunca evine güneş doğar, yani evin aydınlanır demektir. Burada çocuk değil özellikle erkek çocuk belirtilmiştir. Yani evin aydınlığı erkek çocuğa bağlanmıştır.

”Artınnan bata kılar perzentim kalsın” [3-192]. Yani bana dua edecek erkek çocuğum olsun, demektir.

“Ata izin ul basar, tulpar izin tay basar” [3-58]. Yani atasının izinden erkek çocuğun gideceği ifade edilir.

Kazak kültüründe kız çocuğa “naşar bala” [6-226] denilmektedir. Bu kız çocuğu sevmiyorlar manasında değildir. Her ne kadar kız çocuklarını sevseler de erkek çocuklarına daha fazla ehemmiyet verdikleri kesindir.

Kazak atasözlerin de yiğitle ilgili atasözleri oldukça fazladır. Aslında yiğit erkek çocuğun büyümüş halidir. Ama Türkçe de delikanlı dediğimiz yiğitler genellikle kahraman olarak algılanır. “At jığittin kanatı” [7-33] atasözünde yiğit aslında delikanlıdır. Kazak kültüründe at ve yiğit yoldaştır. Aynı zamanda her Kazak yiğidi bir asker ve kahramandır. Bu sebeple atasözlerinde içiçe girmiş şekilde rastlarız.

“Jigittin sözi bir” [3-399] “jigittin qunı jüz jılkı, arı mın jılkı” [3=399] “jigit jırganın jemeydi, buyurğanın jeydi” [3-399] atasözlerini örnek olarak arırsak birinci de delikanlının sözünün eri olması gerektiği anlatılır. İkincide delikanlının kıymeti yüz at etse, onun namusu kıymetini bin ata çıkarır, der. Üçüncüde de delikanlının ona uygun düşen hakkı kullanabileceği anlatılmıştır. Bu atasözleri hem genç erkek çocuğumuz hem de herhangi bir yiğit delikanlı için kullanılabilir.

Sonuç olarak Kazak kültüründeki erkek düşüncesini yukarıda verdiğimiz atasözlerinde görmek mümkündür. Bu atasözleri halkın bu konudaki bakış açısının dile yansımış şeklidir. Her milletin kendine has bir dünya görüşü vardır. Milletleri farklı kılanda bu dünya görüşüdür. Atasözleri bir yönüyle dili yansıtıran bir yönüyle de halkı yansıtmaktadır. Ataya değer vermeyen bir milletin ataya değer veren bu kadar atasözünün olması mümkün değildir. Kazak kültüründe erkek kavramı önemli bir yere sahiptir. Bunun yansımalarını dilde özellikle de atasözlerinde görmek mümkündür.

Kaynaklar:

1. Türkçe sözlük. Türk Dil Kurumu, 1988. 8. baskı
2. Doğan Aksan. Her Yönüyle Dil. Ankara, 1995.
3. İsmail Z., Gümüş M. Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri. Ankara 1995
4. Haydarov A. Halık Danalığı. Almatı, 2004.
5. Oraltay H. Kazak Türckleri. İstanbul, 1976.
6. Haydarov A. Kazaktar Ana Tili Aleminde (etnolingüistikalık sözdik). Almatı.
7. Musaoğlu M. Türk Halkları Atasözlerinin Konu ve Dil Özellikleri // Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi. – Şubat, 1997.

ТҮЙІН

Бұл мақалада ата, әке және ұл бала туралы мақал мәтелдер этнолингвистикалық тұрғыдан қарастырылған. Қазақ халқының осы мәселеге берген маңызы туралы айтылады. Қазақ халқындағы ата, әке және ұл бала туралы ұғымның мақал мәтел арқылы ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқандығы туралы айтылады.